

En studie om lekplatsen för barn med funktionshinder

Ingegerd Harvard, arkitekt SAR/MSA

Innehåll

Författarens reflektioner och förslag för fortsatt arbete	39
Genomförda intervjuer i sammandrag och kommentarer	44
Bakgrund till studien	48
En intervjuundersökning om lekplatsen för barn med funktionshinder.....	50
Intervjuer	53

Författaren vill härmed varmt tacka er alla för de värdefulla synpunkter och viktiga insikter ni förmedlat

Christina Ljungström, Gunveig Karlsson, Kerstin Jansson, Birgitta Rosenberg, Karin Sellgren, Birgitta Nordensjö, Anna Carin Öjteg, Monica Sköld, Camilla Olofsson, Ingela Sahlberg, Airi Karlsson, Gunnel Franck, Ulla Nordberg, Anneli Tarning, Maria Lantz, Emilia Wärff, Bodil Gadman och Britt Ancker.

Författarens reflektioner och förslag för fortsatt arbete

Under sent sextital medverkade jag i "Barns utemiljö" SOU 1970:1, en utredning som på sin tid blev vägledande vid utbyggnaden av stora bostadsområden som en slags handbok i planeringen av friytorna. Man presenterade bland annat riktvärden för dimensionering och lokalisering av lekutrymmen. Men detta synsätt är borta, på både gott och ont. Till det senare hör att lekplatsers tillgänglighet får för litet uppmärksamhet idag. Normernas värde låg bl.a. i att poängtera säkerhet och tillgänglighet. Man angav exempelvis 50 meter som största avstånd mellan bostad och småbarnslekplats. För små barn liksom för dem med funktionshinder har närheten till lekplatsen och en trygg och anpassad förflyttning på välkända marker den allra största betydelse.

Ett förhållande man något kan förundras över är att barn med funktionshinder inte nämns i skriften. Man resonerar vad avser leken om olika åldersgrupper men i övrigt tycks gälla att "barn är barn" Där har samhällets inställning genom åren förändrats positivt. Man ser idag mer till barns individuella behov, inte minst viktigt med tanke på effekten av olika drabbande funktionshinder. Att skildra detta med hjälp av olika personer som arbetar med dessa barn dagligen är avsikten med föreliggande studie.

Man möter ibland en uppfattning att anpassningen av lekmiljöer till barn med funktionshinder förfular. Men det beror ju på hur det görs! Uttrycket "tillgänglighetens estetik" har myntats i andra sammanhang och gäller i högsta grad även lekmiljön. Där blir det en sporre att hitta fysisk form för nödvändigheten som är vacker och dessutom kan inspirera andra till lek – det går!

Det finns goda viljor på många olika håll att anpassa och förbättra barns utelekmiljö, något jag som projektör fått många bevis på. Men det behövs broar för att åstadkomma en samverkan.

1 Om lekplatsen

Det är ett obegripligt avstånd mellan alla kunskaper vi idag förfogar över om barns lek och den som kommer till användning vid planeringen av lekplatsen. Tekniska krav på redskapsuppställning, falltytor m.m. får oftast styra platsens disposition och resultatet blir slentrianmässigt med redskap på rad på en utplanad yta. Det leder

till låsta beteenden hos barnen i stället för den fria lek som en inspirerande rumslig scenografi kan uppmuntra till.

Förslag:

Broar mellan forskning och planering behöver tillskapas.

Kunskaper insamlas och omvandlas till planeringsrelevant och hanterlig information för att få genomslag ända ner i detaljutformningen av utelekplatsen. Detta kan ske genom vägledande och inspirerande skrifter av det slag som t.ex. socialstyrelsens Lekmiljöråd producerade på sjuttioalet.

2 Om lekställens lokalisering och begreppet lekplats

Barn behöver såväl anordnade mötes- och lekplatser under uppsikt som mer avsides lekytor där de får vara i fred. Detta innebär en provkarta av lekställena med olika funktion och betydelse. Många saknar men behöver få legitimitet. Det är därför dags för en problematisering och omdefiniering av begreppet lekplats.

Förslag:

Exempel på *lekställena* är "lekstråk" och "leknatur" med kojbyggen mm som uppkommit genom barns spontana val. Man talar ibland om "barnspår". Det finns skäl att använda ordet *barnsedvanerätt* och ge det tyngd vid avvägning mot andra markanspråk. De informella lekställena behöver dessutom viss skötsel vilket är en säkerhetsfråga som t.ex. årlig slyröjning av pulkbacken i skogen. Det kan behövas ett plandokument av nytt slag till vilket kopplas inspektions- och skötselanvisningar.

Lekplatser ligger ofta avsides och är kringgärdade platser där vuxna hänvisas till bänkar i utkanten. Men varför inte göra lekinstallationer på andra allmänna platser där folk rör sig och olika aktiviteter pågår? Vi vet ju att barn dras dit. Det kan vara "lekstationen" placerad i vägskalet för gång- och cykelvägar där man kan stanna till för en stunds lek på hemväg. Eller en lekhörna på torget i centrum. Exempel på det förra är lekstationen Solursparken i Vällingby (på uppdrag av Gatu- och fastighetskontoret, Stockholm 2003) och en klätterskulptur på torget i Vällingby C (på uppdrag av GFK, Stockholm 2000).

3 Kontakt mellan forskare och planerare om lekmiljöer

Forskarna behöver få reda på vilka frågor planerarna både själva ställer sig och ställs inför vid planering och praktiskt utförande. Det behövs också användningsstudier av redan utförda lekmiljöer, vilket tyvärr sällan utförs.

Förslag:

Att arbeta fram, pröva och utvärdera olika konkreta lösningar. Det kan vara samprojekt mellan planerare och forskare lämpligen knutna till pedagogisk institution vid universitet eller högskola eller Lärarhögskolan där koppling finns till de yrken som använder miljön som resurs.

4 Ekonomisk stimulans till kommunerna för anpassning av lekplatser till barn med funktionshinder kan påskynda utvecklingen

Förslag:

Ett treårigt statlig bidrag inrättas till försök med en föredömlig och kreativ anpassning av lekplatser. Olika former för brukarinflytande ingår i försöksdelen. Kommunen som står för framtida drift och förvaltning är sökande. Boverket administrerar stödet i samråd med Stadsmiljörådet. Verksamheten kan kopplas till punkt 3 ovan.

Regeringen har i oktober år 2003 beslutat att hinder i form av brister i lekplatsens utformning eller utrustning skall undanröjas. Anpassning ska ske till "nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga" vad beträffar möjligheten att "alls använda lekplatsen". Texten är svårtolkad vad beträffar graden av anpassning. Och var placerar man sig i ambitionerna på axeln generalitet versus speciella och små grupperns behov? En avsikt med föreslagen försöksverksamhet ska vara att praktiskt belysa nämnda svårigheter.

Boverket har nyligen i sin "Konsekvensbeskrivning av nya tillämpningsregler gällande tillgänglighet..." lyft fram ett typfall, nämligen lekplatsen i Hoglandspark, Karlskrona. Resultaten av det nya statliga bidraget kan på samma sätt presenteras och samlas till ett rådgivande och inspirerande material för skrifter, undervisning, kurser m.m.

5 Mer om barn med funktionshinder

Speciella krav måste ställas på utformningen av lekmiljöer för barn med funktionshinder. Därtill behövs såväl utvecklingsarbete som kunskaps- och informationsspridning.

EIDD (svenska European Industrial Design for Disabilities) har ett tidsbegränsat undervisningsprojekt riktat till arkitekt- och formhögskolor med avslut år 2004. Detta avser dock hela den fysiska samhällsbyggnaden och alla brukargrupper.

Förslag:

Fortsatt stöd till EIDD eller till annan mer specialiserad institution som t.ex. Movium, för undervisning vid nämnda skolor och i övrigt kursverksamhet på området.

Tillverkarna behöver riktad och preciserad efterfrågan för att producera nya/bättre anpassade lekredskap. Vid senaste årsmöte för EIDD föreslog jag ett nätverk för utveckling av lekmiljöer. Förslaget bemöttes positivt. Det behövs dock ekonomiskt stöd för att dra igång och organisera en sådan verksamhet. Varför inte inrätta ett lekmiljöcenter med detta speciella syfte? Det kan knytas t.ex. till Konstfackskolan i Stockholm. Där finns dessutom en omfattande kursverksamhet att bygga på.

De som ska förverkliga "Designsverige 2005" har anledning att betrakta svenska lekmiljöer som en vital ingående del med internationell potential, så var det för ett par decennier sedan. Tänkbara intressenter för att på olika sätt stöda och dra nytta av "lekmiljöcenter" är SIND, SVID (Svensk industridesign), Svensk Form och branschorganen.

6 Att förändra planeringspråket

Planeringspråket för barn/utemiljö beskriver saker, möbler, redskap i stället för aktiviteter, upplevelser, funktioner. Detta leder till att man slaviskt följer redskapstillverkarnas produktklassificering. I själva designprocessen är nämligen begreppen mer styrande för det kreativa arbetet och "tänket" än man föreställer sig. Den arsenal begrepp som används idag kan därför hämma utvecklingen även om god vilja finns.

Kodspråkets förnyelse till ett artikulerat lekmiljöspråk som benämner upplevelser och funktioner behövs också för kommuni-

kation, inflytande och insyn i planeringsprocessen för alla olika berörda (brukare, beslutsfattare, planerare, beställare av lekmiljöer, redskapstillverkare).

Förslag:

Ovannämnda artikulerade lekmiljöspråk kan på sikt leda till en förändring av attityder och planeringspraxis. Vid de utvärderingar av utförda lekmiljöer som föreslås enligt punkt 3 ovan kan en av målsättningarna vara verbala värdeomdömen just med sikte på ett rikare beskrivningssystem. ”Taktilitet” är ett sådant ord.

7 Lekplatsen är barnkultur

Barns lek utgör kreativitet och skapande i dess mest genuina form och den scenografi som inspirerar och stöder sådan aktivitet måste rimligen betraktas som barnkultur. Detta betyder i sin tur en upprättelse av lekplatsen. Men då måste synen på dess planering radikalt förändras. Då lekplatserna väl funnit sin form och sitt egenvärde kan dessa skamfilade platser bli uppskattade stadsrum som ingen sedan vill vara utan. En bra utgångspunkt för rikare upplevelser är just barn med funktionshinder och deras speciella behov av stimulans för alla sinnen.

Konstnärligt gestaltade lekinstallationer och design är ett sätt att både funktionellt och formmässigt berika det offentliga uterummet, det gäller inte bara lekplatsen. Det finns inspirerande exempel på detta. Viktigt är då att det utförs med kunskap om barnen.

Förslag:

Att Konstnärsnämndens bildkonstnärsfond, avsätter projektpengar för konstnärer, arkitekter och brukare i samverkan inom lekmiljöområdet.

Att Statens Konstråd initierar projekt för platser som både avseende val av lokalisering och innehåll blir nyskapande. Tävlingar på området anordnas.

Lekplatsen är barnkultur med hög tillgänglighet och angelägenhet eftersom den finns där barnen finns. Statens kulturråd bör införliva den som ansvarsområde i sin verksamhet.

Genomförda intervjuer i sammandrag och kommentarer

Utemiljön är på många håll en outnyttjad resurs för lek och habilitering "Vår lekplats ser väl ut som dom flesta och det kan man ju inte göra så mycket åt" var en kommentar. I de förskolor jag besökte fanns ett uppenbart missnöje, men även idéer om vad man skulle vilja ändra på, tanken var lättväckt.

I de fall man avser att ge verksamhet för funktionshindrade barn en mer permanent förläggning borde hållas öppet för förändringar i platsens disposition och särskilda pengar regelmässigt avsättas för utegården. Då kan en ändamålsenlig utformning ske i samarbete med barn, föräldrar och personal.

Om lekplatsens tydlighet:

Fler barn än man tror har svårt att orientera sig i utemiljön, problemet är betydande. Omväxling och mångfald i kombination med tydlig struktur och ordning är arkitektens svåra balansuppgift inför platsens disposition. Inramade rum "som små öar" att dra sig undan till är viktiga för barn som inte klarar många barn i rörelse på en svåröverskådlig plats.

Barn med synskada har orienteringsproblem som man kan föreställa sig och avhjälpa med färgkontraster, avskärmande kanter, olika underlag mm. Det kan nämnas att även små barn som upplever närmiljön lika mycket med kroppen som synen och noterar detaljer mer än överblickar har glädje av dessa anordningar.

En del barn måste få instruktioner på platsen om "hur man gör", var man börjar och vart man går. Men muntliga instruktioner går inte alltid hem. Skyltar som berättar eller varnar är till hjälp även för ledsagaren. Pictogram skulle kunna bli en designuppgift. En särskild symbol för den anpassade lekplatsen kan också vara motiverad.

Om åtkomligheten:

Det är omständigt att rusta en grupp barn med funktionshinder för utevistelse. Och man kan inte ta sig så långt. Utelekplatser som finns nära är viktiga. Det ska vara möjligt att komma under tak om det behövs. Promenaden till lekplatsen är ett bra inslag i sig. Då ser

barnen och vänjer sig vid det vanliga livet med trafik och människor i rörelse.

Om säkerheten:

Att det finns EU-direktiv eller -normer för lekplatsens utformning är en vanlig missuppfattning.

Däremot finns det en svensk standard som överensstämmer med europastandarden CEN. Dessa logiska och ganska tydliga normer är utformade tillsammans med de stora tillverkarna och speglar deras huvudsakliga produktidé med färdiga redskap som ska placeras fritt på plana ytor. Men då t.ex. ”naturen” i sin mångformighet ska kompletteras med anordningar ger dessa normer ingen tydlig ledning. Inte heller då det gäller helt nya redskapsidéer som exempelvis annorlunda gungor.

Kommuner och andra markägare är inte förpliktade att följa normerna men så sker mestadels. Ibland finns principbeslut om att endast TUV-certifierade redskap får användas. Detta innebär inskränkningar i den vilja till nytänkande som många efterlyser, inte bara med tanke på funktionshindrade barn. Det behövs en diskussion av hur tillämpningen av säkerhetsreglerna ska ske vid olika slags platser, nya redskap och annorlunda behov.

Några påpekanden:

- Fallytor i form av stötdämpande plattor e.d. är bättre än sand med tanke på rullstolar.
- Klätterredskap måste ha mått som gör dem tillgängliga även för vuxna.
- Det kan i vissa fall finnas ett väl så stort lekvärde med låga redskap som höga, t.ex. balansbrädor, gungor, hinderbanor, de senare efterlyser flera.
- Att hålla isär cykelvägar och cykellekytor från vissa lekområden är viktigt.
- En del barn är ”smitare”, det gäller även normalt utvecklade barn. Stängsel eller andra avskärmningar kan behövas då man är ute med flera barn.
- För gungor krävs inte längre inspringningsskydd, men behovet kan diskuteras.
- En del funktionshindrade barn är ljuskänsliga. Lekplatsen behöver solskyddade delar inte minst gäller det sandlådan.

Om stimulans för alla sinnen

Barns känsla för det som är vackert underskattas. Men för dessa barn gäller att de mer ”går på känslor”, sade någon. Man förbinder oftast lek med rörelse. Men när motoriken är dålig behövs andra förströelser. Alla samtal kom in på lekplatser som stimulerar olika sinnen. Att döma av hur lekplatserna brukar se ut är detta ett nytänkande! Det blir en angelägen och grannliga designuppgift att hitta former för detta slags lekar med en grund i barnens olika utvecklingsnivåer och speciella behov. Det gäller då att sätta formgivare och arkitekter på spåret för en produktutveckling. Det kan i sin tur kan leda till sätt att beteckna eller ”produktifiera skönheten” vilket kan behövas för att den ska kunna finnas på checklistan för lekplatsens innehåll.

I landstingens barnmiljöer vid sjukhus och olika vårdinrättningar är det inte ovanligt med konstnärlig utsmyckning, en lovvärd ambition med lång tradition. Men att göra något direkt för barn kräver en speciell inriktning och kunskaper. Inte alla konstnärer vill eller är lämpade att arbeta så. En annan erfarenhet är att det ibland uppstår en olycklig kontrast mellan den spektakulära konsten och slentrianmässig platsdesign utförd utan större omsorg, ett förhållande som kom upp. Det leder till en plats utan sammanhållet uttryck som blir svår att förhålla sig till, en svag platskänsla. Det behövs en diskussion av mål, roller och beslutsprocesser när det gäller konstnärlig utsmyckning i utelekmiljöer för barn.

Ta vara på det lilla som finns av natur!

Hur barnen söker sig till en liten kvarlämnad trädunge på gården fick jag höra på Tamburinsens förskola. Dessa mycket utvecklingshindrade barn söker sig gärna till ”skogen” som består av några enstaka träd. Denna speciella naturrelation är tydligt avläsbar sade föreståndarinnan. Hennes uppmaning lydde: Se till att den natur som finns också blir kvar. Det gäller även öar av urban natur av det mest anspråkslösa slag. En liten bergknalle att kravla på, en obetydlig sluttning för pulkåkning, lite ojämn mark som tränar balansen, naturens eget material: blad att plocka, pinnar att bryta...

När man placerar ut anläggningens olika delar är det viktigt att lokalisera byggnader, P-utor, tillfarter m.m. så att inte ytor med

naturkvalitet förverkas utan blir kvar i god kontakt med institutionens lekytor inomhus.

Balans- och gungredskap behöver produktutvecklas

”Låt gungandet få renässans” – en uppmaning från många. Balansen, den egna kroppens position i rummet, känslan för tyngdkraften – det är förhållanden som är särskilt viktiga för dessa barn att få träna för att klara av att röra sig självständigt med säkerhet. Eftersom detta sker bäst utomhus är det ett av de starka motiven för den anpassade utelekplatsen. Lekinslaget är rytmiska rörelser av olika slag: i pendel, upp och ner, vaggande, att snurra runt-runt. Redskapen för detta ska gå att hänga i, ligga på, sitta i eller stå på, med olika svårighetsgrad.

Många påtalade bristen på användbara gungkonstruktioner – det finns ett stort behov av nya produktidéer! Ofta kommer den vanliga gungställningen inte med i planeringsdiskussionen då säkerhetsytorna tar så mycket plats att den inte ryms på avsedd plats. Och någon slags gunga ser många som ett måste! Gungdjuren som brukar tillgripas räcker inte som substitut. ”Gungbåten” som bl.a. finns i parken Solvändan fick ett gott betyg – den tillåter samlek och även barn med dålig balans kan delta. Dessutom uppskattas den av andra barn.

Båten på fjädrar är låg och enkel att komma i och barnet sitter stadigt.

Bakgrund till studien

Idag vill många tona ner lekplatsens betydelse för ”barnen är ju ändå inte där”. Kommunen konstaterar att den (uttjänta och trista) lekplatsen mestadels står tom och att barnen uppehåller sig på andra mer lockande ställen och man lägger ner i stället för att rusta upp. Man kanske satsar på en större central lekplats och en viktig inarbetad mötesplats kan därmed försvinna. Och kontaktmöjligheterna reduceras för de mindre rörliga.

Lekplatsen är idag det enda uterum där barns intressen styr planeringen. Den är, kan man säga, ett symbolbygge och vuxenvärldens tribut till barnen. Men i realiteten inte för alla. Barn med olika funktionshinder har ofta svårt att komma dit, än mindre finns det något för dem att göra. Så just där, i barnens egna revir, blir klyftan mellan barn och barn särskilt uppenbar. Lek utomhus betyder frihet för alla barn men kanske särskilt för dem som tvingas tillbringa långa dagar inomhus. Den står för omväxling i ett inrutat och uppifrånstyrt vardagsliv.

En enkät riktad till alla kommuner i norrlandslänen visade att enligt deras egna bedömningar fanns det bara ett fyrtiotal av drygt tvåtusen lekplatser som hade någon form av anpassning. Främsta uppgivna orsak var att man ”ej tänkt på saken” och inte ekonomin. Det var bara fem av de 41 kommunerna som hade haft kontakt med någon handikapporganisation vid planeringen (Maria Prellwitz. *Olika miljöers tillgänglighet för barn med rörelsehinder* LTU 2001:18).

Barnkonventionen är tydlig. Enligt artikel 2 har varje barn ”utan undantag” där angivna rättigheter. Artikel 23 preciserar utfästelserna för barn med funktionshinder. Där sägs att de ”ska ha möjligheter till rekreation på ett sätt som bidrar till barnets största möjliga integrering i samhället och individuella utveckling”. På lekplatsen finns utmaningarna och man möter andra barn ”integrering i samhället”. Utelek är också ”individuell utveckling” därför att den stimulerar till problemlösning, egna initiativ och ger funktionsutveckling på köpet. Detta är något som praktiker och experter ofta framhåller.

Norge och Danmark

Lekplatsens bristande anpassning gäller säkert inte bara norrlands-kommunerna. Hur ser man på problemet i våra grannländer? Man kan hänvisa till den danska skriften *Legepladsen for alle – fokus på legepladser for born med bevaegelsehandicap* från Videnscenter for Bevaegelsehandicap 1998 och den norska skriften *Lekeplassen for alle- om hvordan tilrettelegge barnehagens uteområde også for barn med funksjonshemming*, Deltacenter.

I den danska skriften påtalar man att ingen utveckling egentligen har skett under de senaste årtiondena. Lekplatser består oftast av en grus- och sandyta där traditionella lekredskap som gungor och rutschbana placerats ut, sägs det. I den norska skriften läser man:

EU-normerna har skapat osäkerhet bland dem som arbetar med utemiljöer för barn. Inför risken att bli ersättningsansvarig vid en eventuell olycka rivs befintlig utrustning och många lägger sig platt inför säljframstötarna från redskapsleverantörer. Resultatet blir trista, förutsägbara och standardiserade lekplatser med redskap som är populära så länge de har nyhetens behag men som strax tappar intresse när barnen lärt sig att behärska dem.

Skrifterna ger i huvudsak samma ”recept”:

Lekplatsen för barn med funktionshinder ska vara ett utvecklande rum för rika sinnesupplevelser i samspel med naturen.

och

Om man strävar efter en uppräckning av lekplatsens utformning för kreativ lek samt medvetet ser till att även barn med olika funktionshinder tillgodoses blir den mer inspirerande och lockande för alla!

En svensk skrift som ska ge vägledning och inspiration är beslutad. Hjälpmedelsinstitutet har beviljats medel från Allmänna Arvsfonden och skall tillsammans med Svenska Kommunförbundet arbeta fram en idéskrift om planering av lekmiljöer för alla med anpassning till funktionshindrade barn.

Enkelt avhjälpna hinder, plan- och bygglagen

Den svenska regeringen har i oktober i år beslutat om ”bättre tillgänglighet för funktionshindrade” i enlighet med Boverkets förslag. Det gäller bl.a. allmänna platser och lekplatser nämns där särskilt. (Regeringskansliets pressmeddelande 2003-10-16)

De allmänna råd som är knutna till föreskrifterna i plan- och bygglagen ger generella rekommendationer och går inte närmare in på att definiera målgrupper, ange ambitionsgrad eller visa praktiska förslag. Man kan föreställa sig bryderiet och de frågor en planerare ställer sig vid mötet med lagtextens (Boverkets) allmänna råd:

Brister som gör det svårt för barn med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga att alls använda lekplatsen samt brister som gör det svårt för föräldrar med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga att vistas på lekplatsen med sina barn bör åtgärdas.

En intervjuundersökning om lekplatsen för barn med funktionshinder

Barns funktionshinder är av skiftande slag och innebörden av tillgänglighet är inte enkel. För att söka belysa problemet företog jag under sommaren-hösten 2003, på uppdrag av Barnsäkerhetsdelegationen, nedan redovisade intervjuundersökning. Den riktade sig till personer i olika professioner som direkt arbetar med funktionshindrade eller sjuka barn på habiliteringscentra, förskolor och sjukhusens lekterapiavdelningar. Syftet var en brukarorienterad värdering av utemiljöer och redskap till ledning för lekplatsens planering och anpassning.

Ingången i intervjuerna var:

Ni möter ju många olika slags barn. Vi ska tala om de inte alltför gravt hindrade som skulle kunna ha utbyte av en lekplats med andra.

- Vilka diagnoser bör inrymmas?
- På vilket sätt är det barnet inte fungerar, kan man göra en funktionsprofil?
- Kan man relatera den till olika slags lekmiljöer/ redskap?
Det måste som alltid i planering handla om att finna en "minsta gemensamma nämnare":
- Är det några lekmiljöer som lämpar sig bra för flera olika diagnosgrupper".

Intervjuerna hade formen av fria samtal, drygt en timme långa, jag förde minnesanteckningar. Det följande är ungefärliga referat med återgivande av vissa formuleringar. Till hjälp för diskussionen fanns rapporten "Jämspelt i leken".

År 2001 genomförde jag med ekonomiskt stöd från Hjälpmedelsinstitutet ett idéarbete om lekmiljöer. Det finns redovisat med foton och modeller i rapporten "Jämspelt i leken". Denna finns som en pdf-fil på nätet: www.bi.se/ungafocus/projekt/rorelsefler/utelek

Rapporten visade sig vara ett bra underlag för diskussionerna samtidigt som det var intressant för mig att få kritik. Några hade fått rapporten i förväg. Det föreföll vara nya tankar för de flesta. Man hade inte insett utemiljöns potential men blev nu varse vilka möjligheter som kan finnas. Intresset var genomgående stort och det blev ett fruktbart utbyte för oss alla. Flera ville fundera närmare och föreslog en återkontakt.

Det känns angeläget att möta och se barnen i deras invanda miljöer vid olika institutioner för att få en känsla för vad de vill och vad klarar av, även prata med dem. Men det rymdes inte i arbetet. Det blev istället intervjuer i samtalsform med personalen – för att få låna deras ögon, ta del av deras känslor och om möjligt "få veta det dom vet på det sätt dom vet det". Vid ett tidigare tillfälle har jag besökt en skolklass i Långbroområdet som var i färd med att planera sin lekplats, en rapport bifogas (sist i intervjuavsnittet).

Jag insåg snart att det var svårt att tala om olika diagnosgrupper. Barnen som personalen möter är ju individer, alla med sina olika problem. Jag fick en mycket sammansatt bild av lika många verkligheter som det fanns barn.

Frågeställningar i en reflekterande designprocess om utelekmiljöer och redskap för barn med funktionshinder

En viktig fråga är: Hur kan man förbättra tillgängligheten för barn med funktionshinder och samtidigt bibehålla eller till och med öka lekvärdet för de andra? Endast därigenom kan ju lekplatsen bli den mötesplats för alla vilket man eftersträvar i planeringen.

Intervjuguiden nedan var en stomme för diskussionerna. Den växte fram samtidigt med intervjuerna och speglar de frågor som kom upp.

1. Om utevistelsen och miljöerna

Brukar ni använda någon utelekplats med barnen?

Hur skulle ni vilja använda den?

Är det något som hindrar eller fattas?

Finns det något i synen på lekplatsers säkerhet som ni vill kommentera?

Ber barnen om att få komma ut? Hur reagerar olika barn därute – med glädje, djärvhet, våghalsighet, osäkerhet, olust, rädsla?

I vilka situationer sker detta?

Ger de intryck av trygghet och välbefinnande när de är ute?

Skiljer sig inställningen hos barnen mellan årstiderna?

2. I vilka slags miljöer vill barnen uppehålla sig, söker de sig till?

Välbefinnande påverkar barns kreativitet och lekinitiativ.

Ska platsen/rummet vara stort, litet, avgränsat, öppet...?

I sällskap med få/många/andra barn/vuxna?

Finns det observerbara skillnader mellan olika barns beteende (preferenser)?

Hur påverkar det omgivande landskapet eller naturen barnens lek-lust?

3. Leksituationer

Hur bemöts de av andra barn? Vad gäller av följande:

de leker tillsammans, får deltaga efter förmåga, härmar och lär sig av andra, får vara med en stund, ignoreras, avvisas, gör oberoende upptäckter i sin egen takt, förhåller sig passiva

4. Frågor om barnets relation till speciella redskap utifrån funktionsprofilen

Hur skulle ett visst barn (ålder, kön, besvär) tänkas använda detta redskap? Kan man anta något om barnets motivation?

Vilken nytta skulle det kunna ha i barnets rehabilitering?

Är något fel tänkt i utförandet och vilka förändringar skulle kunna öka lek- eller träningsvärdet?

Vilka risker kan finnas med användningen? Hur kan detta avhjälpas?

Vilka andra barngrupper kan ha glädje av redskapet? (bredd-specialisering)

Är det något av förslagen där ni känner: detta vore bra för just det här barnet.

Finns det något som barnen spontant frågar efter, tycker är kul?

Finns det "träningsredskap" för inomhusbruk vars grundidé skulle kunna omsättas till utelek?

5. Kan ni tipsa om lekplatser (t.ex. detaljer, helheter, säkerhet) som ni tycker kan stå som föredömen

6. Spåkliga bryggor

I medicinska framställningar beskrivs barn utifrån en diagnos och vilka konsekvenser den får för barnet i vardagen. Går det då att mer specifikt beskriva funktionsstörningen utifrån de utemiljöer vi här talar om – natur, lekredskap mm – på ett sätt som jag eller parkteknikern förstår. Då kan vi ta bättre hänsyn till barnets särskilda behov.

Intervjuer

Intervju med lekterapins chef vid Astrid Lindgrens barnsjukhus april 2003

Lekterapeuter är utbildade specialpedagoger och återfinns på sjukhusens avdelningar för lekterapi. Det finns inte mer än 150 stycken i landet. Barnen som kommer till lekterapi kan vara inne ett par dygn för behandling, sedan vidtar hemsjukvård. Ibland kommer de tillbaka. De har alltid föräldrar med. Utelekgården på Astrid Lindgrens barnsjukhus är nyanlagd. Den är delvis outnyttjad som lekmiljö, framför allt de lägre skuggiga delarna av gården. I direkt kontakt med den övre plana och trätrallsklädda uteplatsen ligger den välutrustade inomhusverkstaden.

Om barnen:

– Har barnen kontakt med varandra? Nej, inte osökt. Det kan möjligen ske via föräldrarna som kommer i samspråk i verkstan. Dessa sjuka barn behöver lockas till lek på uteplatsen och få träning på köpet, det är en bra idé. Men barn som är ledsna, kanske har dropp, orkar ju inte springa runt.

Utelekplatsen kan då stimulera barnen på andra sätt. Ett exempel: man bestämde sig för att göra "en vårbild" med barnen. En av dem gick spontant ut för "att hämta in våren" till sin bild – blommor och blad. Utelekplatsen har många olika möjligheter att ge lättnad och andrum i den instängda sjukhusvistelsen och en svår situation.

Intervju med lekterapichefer vid Södersjukhuset, Huddinge barnsjukhus och Astrid Lindgrens sjukhus Ett gemensamt möte maj 2003

Om barnen:

Avledning är en viktig uppgift för oss – att distrahera och få barnen att koncentrera sig på något annat än sjukdomen. Genom lek och naturlig träning – något kul – glömmer man smärtan och problemen för en stund. Men en relation till andra barn är svår att åstadkomma på sjukhuset. Barnen kan behöva regrediera, att få leka liten, det är en positiv sak. Det är välgörande särskilt för de något äldre att låta sig bli ompysslade. Man kan därför medvetet locka barnet att pröva det barnsliga.

Om sjukhusets utelek miljö:

– Mobilisering, att få barnen att röra på sig, är viktigt men det kräver ”en morot”. Därför måste lekplatsen vara spännande. En del barn ger lätt upp, de måste få hjälp att leka, pushas. Å andra sidan: att sätta gränser och hålla igen kan också vara ett problem.

– Traumabarn som rehabiliteras och kan behöva rullstol under en tid är en speciell grupp där utelekplatsen skulle vara till nytta.

ADHD-barnen, tänk på dem. Motorisk oro ska komma till ordnade former. Rummen och utrymmena kan då behöva begränsas. Men en del av barnen behöver i stället bli mer aktiva och modigare. Ett exempel är att vänja sig vid mörker – det kanske kan finnas lektunnlar?

Sjukgymnastiken använder inte utelekplatsen, på Astrid Lindgrens Barnsjukhus. Men om bara utelekplatsen vore lite annorlunda kunde den nog tjäna det syftet.

Några idéer som togs upp:

- Cykeltramp och att leka med bollar, det är något för brännskadade. Det kan handla om transplantationsbarn som inte får komma i kontakt med jordens bakterier.
- Växter, dofter, färger behövs. Man kunde söka idéer hos ”Ur och skur” – hur de med känsla väljer ut sina ”ställen”. Kanske hämta inspiration i antroposofernas idéer?
- Saker att ta i, få beröra, njuta av, Trä är härligt, naturligt! Föremål som lockar: ledstång som vågor t.ex.! (syftar på en projektidé från Konstfackskolan i Stockholm)

- Vatten är tacksamt: "Aquaplay" är ett redskap som finns på marknaden och går ut på att man håller/vevar vatten där det finns små båtar, allt på ett bord som kan ställas inne eller ute där det är tillåtet att slabba.
- Lekkök som går att flytta ut är bra.
- Använd inte runda bord, där får barn i rullstol inte stöd för armarna.

Södersjukhuset, Stockholm.

En sluttning lämpad för rutschbana eller pulkåkning är avskuren med häckar.

Slipers på marken kan vara svåra att forcera.

Den konstnärliga utsmyckningen, en modell av lekplatsen i metalltråd.

Intervju med personal vid Habiliteringscenter Upplands Väsby juni 2003

Landstingets habiliteringscentra har till uppgift att hjälpa barn med funktionshinder att underlätta deras dagliga liv och tillrättalägga närmiljön. Jag undrar: behövs det anpassade lekplatser ute i samhället?

– Ja, speciellt kring förskolor och skolor. Där barnen vistas varje dag, är det särskilt viktigt att ingen hamnar utanför. Under helgerna behövs de som mötesplatser dit föräldrarna kan gå med barnen. Vi talade om värdet av att tillställa föräldrarna i de s.k. ”motorikgrupperna” en enkät om hur de ser på lekplatsfrågan.

Om lekplatsen:

– Tänk särskilt på barn med problem som inte syns. Många är rädda och osäkra och behöver stöd och hjälp av varierande slag på lekplatsen. Att en del barn uppfattar bilden bättre än ordet är något att tänka på vid information på lekplatsen. Det ska vara tydligt: ”här

börjar det”. Man ska också i förväg kunna beskriva för barnet vad som väntar på platsen. Säg hur man gör. Men det ska inte vara ”jätteanpassat”, det kan bli för mycket trygghet också. Alla barn behöver utmaningar.

En del barn med funktionshinder är överaktiva och då vill man som följeslagare ha stängsel. Andra barn är rädda, passiva. För dem kan stängsel vara en trygg inramning. De passiva barnen är om möjligt en ännu mer osedd grupp, särskilt flickor. De behöver mycket struktur – praktiskt och mentalt – och mycket ”push” och stöd av trygga personer.

Några förslag på åtgärder för lekplatser:

- Det är viktigt att åtminstone kunna lämna rullstolen för att känna sig mer delaktig.
- Varför inte en linbana med långsamt glidande bänk i stället för bildäck?
- Att få antiglid på sitsar av olika slag är en säkerhetsfråga.

Intervjuer med arbetsterapeuter vid Autism Syd och Autism Nord juni–juli 2003

Om barnen:

Till Habiliteringscenter Syd resp. Nord för barn och ungdom med autism remitteras barn med autismspektrumstörningar från hela Storstockholm. Diagnosen kan vara autism, autismliknande tillstånd och Asperger syndrom. Ibland finns tilläggsdiagnoser som ADHD, DAMP och Tourette syndrom. Gemensamt för gruppen barn med betydelse för uteleksituationen är sociala interaktionsproblem som påverkar lek med jämnåriga. De kan ha problem med turtagning och ömsesidighet och en oförmåga att påkalla uppmärksamhet. Barnen har ofta ensidiga och egenartade intressen som inte andra barn delar.

Dessa barn har olika grad av kommunikationssvårigheter och de har svårt att tolka kroppsspråk. De har brister i ordförståelsen och talförmågan skiftar. Ibland talar de bra och det kan man lura sig på. Talet är ofta innehållslöst och barnen har svårt hålla ihop ett resonemang. De har svårt med undermeningar och liknelser ”det här hoppar vi över”, ”vadå, hoppa över?” Men de kan ha också ha ett slags ”sjätte sinne” som vi s.k. normalt utvecklade har avvecklat,

dvs. ana att olika saker är på gång. En del barn är överdrivet rädda, passiva och avskärmade. Andra är motsatsen dvs. ohämmade eller överaktiva. Det kan betyda allt från att "klättra på lägsta ribban och ge upp direkt" eller att sakna förmåga att ana faror men lita till "mirakelräddning". Att det finns barn som är orädda, rymningsbenägna, har grovmotorisk kompetens men saknar omdöme är viktiga omständigheter vid lekplatsplaneringen. Andra barn har balans- och koordinationssvårigheter och där har ju framförallt utelekplatsen en stor funktion att fylla.

Att förmedla information och erfarenheter till dessa barn är ett problem. På Habiliteringscenter Syd och Nord arbetar man med alternativa kommunikationssätt bl.a. bilder eller skrivna anvisningar. Att bara säga saker räcker inte för den som inte lyssnar aktivt. En metod består i "sociala berättelser" som ger barnen handfasta råd inför olika vardagssituationer. Att utarbeta något motsvarande för lekplatsen kunde kanske vara en idé?

På lekplatsen är det svårt att sätta en gräns mellan att beskydda och låta pröva. Det finns alltid en risk för att barnet tar skada. Barnet kan plötsligt slänga sig ut, släppa taget om t.ex. gungan, och sedan trilla handlöst.

Om lekplatsen:

Samspel är svårt och barnen har svårt att lära sig av sina erfarenheter eftersom de är "socialt färgblinda". Man måste vara modell för dem och vara med dem hela tiden. De kan få ett utbrott om inte allt blir som de tänkt sig och reagerar i grunden logiskt. När man är ute och ser att barnet råkar i svårigheter är det viktigt att kunna ge ett alternativt sätt att klara upp situationen.

Föräldrar drar sig ofta för att gå till lekparken med sina barn som nyper och slår andra, som ett sätt att få kontakt, eller uppför sig konstigt på andra sätt. De går gärna till förskolans lekplatser på helgerna, eftersom dessa är inhägnade. Men även föräldrarna måste "klara av" lekplatsen. Det går inte med höga och svåråtkomliga delar. Det ska vara föräldratillgängligt, eller till och med morföräldratillgängligt. Mor/farföräldrar är ofta en viktig tillsynsresurs för dessa krävande barn.

Miljöer, som kan erbjuda viss avskildhet behövs, menar man. Inramade sammanhang är överhuvudtaget bra. Det är viktigt med olika rum för att inte riskera att hamna i en stor svåröverskådlig grupp. Dessa kan utformas som öar, kanske, med avskärmande

häckar runt. Skolornas autism-klasser väljer gärna speciella tider när de vet att de får ha lekplatsen för sig själva. Vistelse i lekparken kan överhuvudtaget lätt bli en jobbig situation för dessa barn. Helst ska det finnas någon vuxen som styr leken, hjälper barnet och ger instruktioner om var man ska vara, hur man hanterar redskapen när man gungar, gräver osv. Och sist men inte minst hur man hanterar konflikter. Skriftliga instruktioner vid redskapen i parken skulle vara en hjälp om det talade inte går fram. Fast det finns även barn som varken förstår muntliga instruktioner eller kan fokusera skrift. Därför är det särskilt viktigt hur skyltning utformas.

Praktiska synpunkter på lekredskap och utrustning:

- Redskap som tål omild hantering behövs, av t.ex. barn som vill gunga fast de egentligen är för stora.
- Gungor behövs alltid. Stol är bättre än bildäck, gärna med bygel att sätta för. I fruktsparken, Liljeholmen, finns det bra gungor. I Hågelbyparken finns en intressant gunga utformad som ett kryss för fyra. Gungbåten som finns i parken Solvändan är ett bra och dessutom av alla barn uppskattat redskap.
- Bred rutschbana behövs för att en vuxen ska kunna åka med. En riktigt låg stadig rutschbana som är bra att greppa efterlyser man (en sådan finns på torget i Vällingby C).
- Cykelringen med några cyklar fastsatta på rund bana är en bra anordning. Trehjulingar av större modell är bra. Vanliga tvåhjulningar kan gå, men det kan vara svårt att styra och bromsa.
- En sandlåda kan gärna ha en hög sittbar sarg för den vuxna som hjälper till – men inte med en kant som skär in då man sitter från utsidan (vilket ofta är fallet).
- Många små rum med olika form och i förbindelse med varandra kan vara en mycket god idé. Vi tittar på bilder av lekbyn i parken Solvändan. Men det kunde vara större mått eftersom dessa barn i vissa fall kan vara lite osmidiga. Barnen kan då vara i avskildhet men ändå med, känna gemenskapen, kolla andra.
- Barnen älskar vatten. ”Besök Tom Tits – där finns det vattenbanor inomhus, en idé som man kan tillämpa ute!”
- Trästaket är lättare att forcera än metallnät, det senare är därför att föredra.

Små och olika rum att krypa ut och in i på en låg träplattform kan användas av barn med olika funktionshinder.

Intervju med arbetsterapeut och chef för Kommunikationsenheten, Stockholms läns landsting oktober 2003

Till Kommunikationsenheten remitteras barn som inte talar, ofta är de flerhandikappade. Uppgiften blir att med olika medel försöka få och utveckla kontakt med barnet och ange en metod som går att bygga vidare på. Intervjupersonen är speciellt intresserad av utemiljö, och har tidigare ägnat sig åt barn med rörelsehinder på Folke Bernadottehemmet i Uppsala. Där deltog hon i uppbyggnaden av en utemiljö med habiliteringsinriktning.

Om barnen:

Barn som inte talar faller lätt in i rollen som iakttagare. Det gäller då att hitta något som just det barnet klarar av, att ingjuta mod och komma med ”lagoma” utmaningar – man måste hitta rätt nivå. När detta lyckas blir det ett lyft! Många sinnen behöver engageras och ibland krävs starka stimuli som å andra sidan kan skrämna barn

med annan läggning. En del barn är överdrivet ängsliga. Man får aldrig glömma att varje barn är unikt.

Om lekplatsen:

Lekplatsens pedagogiska uppgift är tvåfaldig: att vara en resurs för barnets utveckling samt en möjlighet för andra barn och vuxna att möta dessa barn och se bakom det som vid första anblicken kan verka underligt och lite skrämmande. Att se människan bakom handikappet.

Det kan vara bra med en bruksanvisning på lek/upplevelseplatsen som ger möjlighet välja och välja bort. Det är exempelvis inte ovanligt med barn med ataktiska problem (motoriska samordningssvårigheter) som har extremt svårt med höjder och underlag som inte är fasta.

Intervjupersonen uppehöll sig helst vid barn med rörelsehinder – ”mina hjärtebarn”. För dessa barn är det en skön känsla att komma upp från marken med stolen. Man kunde ha en låg bro eller träplattformar i en rundbana med mycket små lut uppåt och nedåt. Kanske också variation i underlagets beskaffenhet som gör att det låter olika och där friktionen varierar. En lekplats kan gärna vara utförd som ett ”lekstråk” med olika stationer som inbjuder till olika aktiviteter eller upplevelser. Det stimulerar lusten att förflytta sig vidare. En idé för rullstolsburna med ganska bra armfunktion är en ställning med tvärribbor på armlängds höjd som går att ta tag i och förflytta sig framåt. Man kan ju också tänka sig rep för att dra sig fram dvs. olika sätt att jobba med överkropp och armar i sin förflyttning.

Om gungor:

En gunga för rullstol och barn är befogat då det finns barn som inte kan lämna stolen utomhus. En ”nätgunga” som omsluter kan vara ett tryggt stöd, finns på marknaden (t.ex. Designorget) Den hammock som finns i modell för ett parkstråk på Södermalm är en utmärkt idé. Det är då viktigt att tänka på att sits och ryggstöd utformas så att barnet inte glider ner emellan.

Om vatten:

Vatten är ett underbart lekmaterial för dessa barn. Det kan vara en enkel stråle som letar sig ner för olika rännor, ”något bäckaktigt”. Eller kanske en ljusreflekterande vattenspegel (djup max. någon

decimeter) som man klyver med rullstolen. Kanske en bro över? En "upplevelsepark" baserad på vatten i olika former är något som intervjupersonen drömmer om att få utföra.

Om balansträning:

Redskap för detta behöver inte alls vara höga vilket man spontant föreställer sig. Man kan tänka sig en planka eller tvärställda bräd-bitar som hänger någon decimeter över marken med handledare på ömse sidor för balansträning. Säkert kan det vara lockande för andra barn också.

Om spatiala upplevelser:

Att komma in i olika slags rum är inte minst en akustisk upplevelse att bygga på. Det kan exempelvis vara en liten kupolbyggnad med släta reflekterande väggar. Eller den stora kruka som finns på en dagisgård i Malmö som utsmyckning och som går att krypa in och ho i. Detta är idéer som kan utvecklas!

Att rutscha:

Det är bra om rutschbanan får en skålformad bansektion eftersom det ger trygghet för barnet som åker på egen hand. Om den ligger i en sluttning underlättas åtkomligheten.

Intervju med psykologer vid Synskadeenheten, Landstinget oktober 2003

Om barnen

Synskadade och framförallt då blinda barn har ofta stora luckor i sina erfarenheter, de har svårt att skapa sig en bild av hur världen är beskaffad. Bland annat av den anledningen blir blinda barn ofta "intellektuella". Det är viktigt att skilja på de blinda och de synsvaga barnens svårigheter.

Cirka 5 procent av alla barn med synskada är blinda, resten har olika grader av synsvaghet. Problematiken är helt olika. Svårt för de synsvaga barnen är bl.a. att det är så komplicerat för omgivningen att förstå att barnet har en synskada, då han eller hon verkar kunna se vissa saker som kan vara rätt så små. Man ser men har ändå svårt, då man missar mimik och ögonkast, man missar detaljer, ser inte på

långt håll, kan inte läsa liten text, måste titta väldigt nära. För de blinda barnen är det svårt att få en uppfattning om världen, att kunna röra sig fritt m.m. Men det är väldigt tydligt för omvärlden att man har en synskada så den problematiken slipper man.

Synskada är ett kommunikationshandikapp och framför allt de blinda barnen har ofta svårt med kamratkontakter. Men även för de synsvaga barnen är det jobbigt att upprätthålla kontakt och koll på omgivningen, det kräver strategier som tar mycket kraft. Hur avläser man exempelvis vilka kompisar som befinner sig i ett rum dit man kommer? Kanske genom att ”spela apa” för att få en hörbar reaktion. Eller se vilka ytterkläder som finns på plats. Men någon har kanske en ny jacka?

Kroppsspråket och ögonkontaktarna, blickar som utväxlas, viktiga för t.ex. turtagningen blir svårare ju allvarligare synskada man har. För de helt blinda barnen blir det svårt med rollspel eller ”vilåtsasatt”-lekar då referenserna till miljön är helt olika mellan seende och ickeseende. Vårt samhälle använder allt snabbare och flashigare visuella budskap och det försvårar förstås för synskadade barn.

Om lekplatsen:

Blinda barn har också rätt till blåmärken, säger interjvupersonen. De behöver utmaningar och vilda lekar precis som alla andra barn. Men utemiljön är mycket jobbigare än inomhus, speciellt vintertid. Att t.ex. släppa loss och springa måste ske med restriktioner. Man borde kunna hitta praktiska lösningar för detta!

Dessa barn behöver ett gemensamt fokus med andra barn inför lekar och redskap. Redskap som föreställer saker som båt – hund – häst är upplevelser som går synskadade barn förbi. Symboler som bygger på synintryck kan de därför inte uppfatta taktilt. Inkludering i stället för integrering är målet och något man bör sträva efter – och som man faktiskt kan göra något åt – genom utformning. Vi talade om artefakter med former som är ickeföreställande och som appellerar till direkta känslomässiga upplevelser men, på olika sätt, fattbara för alla.

Jag fick veta hur barnen på lekoteket älskar att krypa in i några stora pappkartonger man sparar. Tanken om ett ”kartongprojekt” som bygger på denna grundidé väcktes i vårt samtal. Man kunde göra små rum som griper i varandra och har mycket varierande form, höjd, taktila egenskaper, material, ljus, färg – där skulle alla

barn vara på ett sätt lika, i arten och styrkan av sina upplevelser. En utveckling av de små lekhusen i parken Solvändan nämndes som illustration till idén.

Det behövs miljöer för spatiala upplevelser med kroppen där synen är underordnad. Där är ringskulpturen på torget i Vällingby C (se rapporten) ett bra exempel. Den erbjuder regelmässighet men det finns variationer i ringarnas inbördes placering som ger spatial träning. Man kan med sin kropp lära sig hur de förhåller sig och med hjälp av händer och fötter ta sig runt på olika sätt.

En lekskulptur som genom sin regelmässighet kan användas även av synskadade barn.

Tomtebodas fina och påkostade lekplats för synskadade barn? Där finns många goda idéer och den har stort värde som utställning, inspiration för andra lekplatser. Men det är viktigast att det finns anordningar där barnen tillbringar sin vardag. Och det går ju att göra mycket med ganska enkla medel. Ljudkällor som hjälper barnen att orientera sig, olika markbeläggningar som annonserar var man är och som kanske växlar där parken får ett nytt innehåll.

Mötesplatser kan utrustas med ett ljudinnehåll – följeslagaren kan säga: ”jag finns här vid plinget”.

Handledare kan ges ett estetiskt varierat utförande som utgör tillskott för alla. För normalt utvecklade barn är det synintrycken som har lockelse. De synskadade behöver också lockas till aktivitet och det måste ske med andra medel

Till sist: Barn behöver det kaotiska i sin lekmiljö. Det alltför välordnade och välkända blir tråkigt. Men vad är lek-kaos för barn med synskada? Eller för rörelsehindrade?

Intervju med förskollärare vid Reimers förskola september 2003

Förskolan ligger i Södra stationsområdet på Södermalm i nära kontakt med en gågata. Avdelningen har tio flerhandikappade barn. Första intrycket är alla olika slags förflyttningshjälpmedel som fyller upp ett rum. Lokalen är välutrustad, bl.a. finns en stor väl-försedd lekhall. Den delar man med en annan avdelning.

Förskolans uteplats:

Uteplatsen är liten och inte särskilt ändamånsenlig. En besiktningsman kom nyligen och tog bort gungorna, den roliga klätterställningen, allt, med hänvisning till ”EU-normerna” – det kändes rent befängt eftersom det är personal med barnen hela tiden. Några lite trista vippljur kom istället. Markbeläggningen är ojämn. För dessa barn är även mycket små ojämnheter ett hinder. Materialövergångarna måste vara mycket jämna. Asfaltbeläggningen är dessutom för smal för att rulla säkert på, berättar man. Men man har sin fina lekhall fast ”då blir det ju så att man håller sig inne i stället och det är inte riktigt bra. Barnen behöver ju komma ut!” (Tubgungan – skulle man inte kunna ha en sådan utomhus? Vanliga gungor tar för mycket plats på trånga lekgårdar).

Parken Bergsgruvan är ett promenadmål som man klarar av med barnen. Den var avsedd att bli ”handikappvänlig” men så är det knappast får jag veta. Man saknar användbara gungor och en upphöjd sandlåda. Dessutom har parkleken lagts ner, dvs. det finns ingen personal längre – en stor försämring. Vill barnen själva vara ute? Ja de flesta gillar det. En autistisk flicka som intervjupersonen arbetade med kom så småningom över sin skygghet och vande sig vid att vistas ute, tyckte om det och gungade gärna. Man behöver

hjälpa dessa barn att bli utåtriktade, att vänja sig vid liv och rörelse och andra människor. Men det kan ta mycket lång tid och kräver mycket av den vuxna som jobbar med barnet. Och det går. Intervjupersonen berättar med glädje om ett femårigt arbete som tillslut bar frukt.

En del barn tycks njuta av att bara höra andra barn gunga, säger hon. Man skulle behöva någon slags gunga där man lägger de mest funktionshindrade barnen.

– Rutschbana? Det måste man nästan sluta med, blir för många tunga lyft. Vad säger andra barn i lekparken? Jo, de är nyfikna, kommer fram och frågar (men talar inte direkt med barnet).

– Är han sjuk? Varför kan han inte gå – har han brutit benen?

Ibland hjälper de rentav till. Dessa barn har annars blivit ett inslag man vant sig vid på platsen. Det kom en tuff (vanlig) kille som ville putta ner ”Sebastian” – som tyckte det var kul, kände sig uppmärksammas och gillade utmaningen, tog inte alls vid sig. En annan park, Skånegläntan, inom räckhåll har ett ”fort” (anpassat) men där kan inte vuxna komma upp och därmed är det oanvändbart.

Reimers förskola.

Gungorna är avsedda för de funktionshindrade barnen med hjälp av personal men måste hakas av när ingen är ute med tanke på utomstående besökare.

Reimers förskola.

Lekhallen har en "tubgunga" som gungas framåt-bakåt och kan vara en idé för ett uteredskap då den tar liten plats. På bilden syns också ett hängande tygsjok som är mycket elastiskt och används till att gunga barn liggande upp och ner i hög fart.

Intervju med föreståndaren för Tamburinens förskola i Täby centrum oktober 2003

Detta är en förskola med två avdelningar för barn med utvecklingshinder och tilläggshandikapp, sammanlagt sju barn i åldrarna 2–7 år. Förskolan har öppet mellan 8 och 17. Det finns också ett korttidshem för avlastning av föräldrar under helger. Barnen är mycket personalkrävande, det behövs en person för varje barn. Barnen kommer inte bara från Täby.

I Täby kommun är alla förskolor privata, även denna. Man har verkat sedan 1995 och hyr lokaler av kommunen som också är tillsynsmyndighet. Personalen har stor erfarenhet och man lägger betydande resurser på fortbildning och handledning. Det är personer med speciell fallenhet att hjälpa dessa barn som söker sig till verksamheten. I takt med att de vanliga förskolorna drabbas av en social miljöförsämring märks dock ett ökat intresse för att få arbeta här.

Dessa barn behöver en intensiv terapi. De talar inte eller möjligen enstaka ord, kan inte kommunicera med språk och inte leka vare sig med andra barn eller för sig själva. Dagarna ägnas åt individuella regelrätta arbetspass och konsten är att med insikt och fantasi hitta potentialen och rätt nivå för just det barnet så att det utvecklas; det är utmaningen i arbetet. Men det är ändå bara små förändringar man kan hoppas på. En del barn backar.

Som pedagog måste man tänka många steg framåt, barnen själva har svårt att lära sig konsekvenser av sina handlingar. Man arbetar med bilder, symboler som illustrerar vardagens situationer ”stöttecken” PECS (picture exchange communication system). Man har också en viktig uppgift gentemot föräldrarna som bär på en konstant sorg. Barnen är ju lyckligt ovetande.

Om utevistelser:

Man försöker vara ute varje dag på gården eller gå en liten runda i ett närbeläget litet skogsparti. En gång i veckan badar man i simhallen och enstaka gånger åker man till en ridanläggning. Man saknar närheten till en vanlig förskola med barn som leker ute och möjlighet att titta på – ett slags delaktighet trots allt.

Uteytorna mellan de röda enplanshusen är platta och har gräsmattor, ojämna asfaltvägar, sandlådor och fula bänkar med bord. Allt är fyrkantigt, färglöst – just så det inte skulle vara för dessa barn som ”går på känsloupplevelser”. Rabatterna har varia-

tionslöst taggiga växter. Och det finns bärbuskar vilket inte är bra då bären urskillningslöst åker in i munnen. En torftig miljö, med andra ord.

Flera stora sandlådor finns på plats, till föga glädje eftersom barnen inte leker spontant i sand. Några är rentav rädda, kanske för att smutsa ner sig...? Och vintern då? Mycket jobbigt, svårt att ta sig fram för de rörelsehindrade och lätt att frysa om man inte är fysiskt aktiv. Snö som lekmaterial lockar inte alls. Det finns en äldre så kallad lekskulptur med rutschbanor i plast som har spruckit och blivit vass. Barnen tycker om den, färgerna är milda och formerna mjuka. I en hörna av tomten finns det också några träd och något man möjligen kunde kalla "skog" (se foto). Där är marken sluttande och lite ojämn. Här tycker barnen om att uppehålla sig.

– Se till så att man inte tar bort den lilla natur som eventuellt finns när man anordnar en utelekplats den är så viktig! Naturen bjuder på sinnesupplevelser som talar direkt till dessa barn. Det kan vi avläsa, säger intervjupersonen.

Förskolans tomtmark är det egentligen kommunens uppgift att planera och sköta. Men man inser det meningslösa i att begära förbättringar från kommunen. Vad vill man då ha? Att kunna gunga är oerhört viktigt för dessa barn, säger hon. Användbara gungor av olika slag står högt på önskelistan. Inomhus har man gungor med ryggstöd – varför kan man inte ordna motsvarande utomhus? Det finns en ställning där man hakar på en gunga själv. Gungsoffan som finns på en lekplats i Tranebergsstrand bedömer hon som en mycket bra lösning eftersom en vuxen kan sitta tillsammans med barnet.

Intervjupersonen och hennes medarbetare hade rådgjort med varandra inför mitt besök. De skulle vilja ha banor där man rör sig långsamt med mycket små riktning- och höjdförändringar och där det händer eller man upptäcker olika saker längs loppet och i omedelbar närhet. Då kan man "pusha" ett barn att ta sig hela vägen eller delar – det får gärna vara olika svårighetsgrader inbyggda med tanke på barnets (förhoppningsvisa) utveckling. Man har ett belöningsystem med godis inför barnens aktiviteter. De sporrar ju inte av sina framgångar.

Dessa barn har dålig kroppsuppfattning och där kan utemiljön vara till hjälp. En så enkel sak som att få kliva upp och ner för ett litet trappsteg, ett litet "rum" att ta sig ut och in i – det finns verkligen så många enkla, billiga men ändå ytterst meningsfulla små

installationer som är tänkbara på uteplatsen till glädje för dessa barn!

Tre minuters promenad från förskolan ligger ett av landets största butikscentra med ett flödande utbud av varor och stimulans – naturligtvis också till viss glädje för dessa barn – men oprioriterat då de står längst ner på rangskalan av konsumenter. Resursgapet mellan satsningarna på centrummiljön och dessa barns oerhört slätstrukna rastgård utan ett uns av omtanke är något som sticker i ögonen.

Tamburinens förskola.
Lekområdet intill huset är plant och innehållslöst.

Den lilla "skogen" som också hör till gården är en stor tillgång.

En illa faren men omtyckt lekskulptur.

Naturen bjuder ymnigt på lekmaterial en kort tid.

Intervju med föreståndaren för Enigma Korttidshem Lyckan i Täby oktober 2003

Lyckan har varit vanligt dagis. Detta är nu ett korttidshem för barn med autism och utvecklingsstörning. De står på en treårings utvecklingsnivå. Tolv barn i åldern 11–19 år är inskrivna men alla är inte där samtidigt. Lyckans uppgift är att avlasta föräldrarna genom att erbjuda barnen helgvistelse och övernattningar. Enigma är ett föräldrainitiativ, som växer med nya verksamheter, idag finns sju olika anläggningar. Personalen är välutbildad och verksamheten har ett gott anseende. Lokaler hyrs av kommunen. Man arbetar med bildkommunikation, flertalet barn har inget tal. Barnen (ung-

domarna) befinner sig i sin egen värld och har föga glädje av varandra. Ibland ägnar de sig åt repetitiva aktiviteter som t ex att riva sönder blad och papper i små bitar. De är inte lätta att stimulera, motivera och utemiljön skulle med måttliga förändringar kunna vara till stor pedagogisk hjälp.

Uttvecklingshinder förenat med autism ger inte den fumlighet som man ser hos motsvarande icke autistiska barn. De har i stället en viss motorisk färdighet, klarar t.ex. av skridskoåkning och slalom. Det ger speciella förutsättningar för deras utelek som är barnslig men ändå kräver miljöer och redskap med vuxenmått och kvalificerade motoriska utmaningar. Dock brister det i omdömet och de kan ta sig för saker plötsligt som slutar illa. Personalen måste kunna finnas med, överallt och alltid.

Anläggningen gränsar till skogen där tätorten tar slut och man har mycket stor glädje av denna naturnärhet. Utemiljön på tomten som en gång utformades för vanliga förskolebarn är dock helt malplacerad. Klätterställning och lekhus har alldeles för små mått samtidigt som de är för höga. Man har dock nyligen fått nya kraftiga bildäcksgungor som passar. Men den stora bristen är avsaknad av ett staket som dessa långbenta barn inte kan klättra över. Ett sådant skulle göra det möjligt att låta barnen vara ute på egen hand med uppsikt inifrån.

Vad önskar sig personalen förutom staketet? En självinstruerande hinderbana utan höga partier där man kryper i tunnel, sträcker sig, balanserar vore bra. En av de anställda hade planer på att försöka att tillverka en "hinderbana" med inspiration från en skolgymnastiksal som man får använda ibland. Annars brukar man åka till två lekplatser som barnen gillar, en äldre i Vaxholm och en i Hägernäs . Bägge kräver biltransport.

Om mötet med andra barn på lekplatsen går bra? Ja, de andra barnen är raka, de frågar vad som är fel. Och säger ibland generöst – "han får gå före". Men föräldrarna tar gärna tag i sina barn med kommentaren "nu är det nog dags att vi går hem".

Korttidshemmet Lyckan.
En olämplig lekutrustning för barn med vuxna mått men barnlig leklust. Det är för smått.

Ett brev från en elev på en designhögskola september 2003

Jag går mitt tredje år här. Just nu har vi ett projekt som har titeln Samhällsansvar och Etik. Jag har valt att arbeta med tillgänglighet för rörelsehindrade. Området jag valt är platser ovan mark. Jag har själv varit rullstolsburen sedan jag var fem år så detta ämne engagerar mig mycket.

Något man tydligt och ständigt känner som rullstolsburen är nämligen att vara på Marken, att titta på den, se efter om det finns gropar, stenar, trottoarkanter så man inte kör på något och trillar ur stolen. Därför skulle det vara en sådan frihet och lustfylld känsla att befinna sig ovan mark! Att klättra i träd är något som jag känner att jag blivit snuvad på. Så därför arbetar jag nu med en form av gunga som går att hissa upp i träd.

En lekplats/skolgård för barnen i Jorielskolan Årskurs 3–4, ett möte med utvecklings- och rörelsehindrade barn maj 2000

Jorielskolan ligger i kulturhistorisk vacker parkmiljö i Långbroområdet, Stockholm. Där finns närmare 40 barn. De är låsta till sin i och för sig välordnade men opersonliga miljö och ser ut över trädtopparna. En del går både i skola och på fritids, 8.00–17.30. Jag deltog i ett klassråd hos årskurs 3–4 på Jorielskolan där det går fem pojkar i åldern 9–11 år. De jobbade med planeringen av ”sin skolgård” som är utlovad av fastighetsägaren. Barnen hade bläddrat i lekredskapskataloger och med sin lärare och assistenter besökt olika lekplatser runtomkring och resonerat om vad de ville ha på sin skolgård. De hade en bestämd och enig uppfattning. Den konduktiva pedagogik, som skolan bedriver, betonar uteleken som ett medel att träna problemlösning, egna initiativ och funktionsutveckling. Skolan skulle därför vara betjänt av en närliggande lekplats. Den närmaste omgivningen är parkliknande men inte tillgänglig idag. Naturen behöver hjälpas lite på traven.

Mina kontakter med barnen gav mig en tankeställare. Jag tror att lekplatsen har sitt stora värde som mötesplats, för alla barn. För barn med funktionshinder har den dessutom ett symbolvärde. Den skall infria drömmen om frihet och oberoende. Där får man företa sig vad man vill och möta andra, vilket är viktigt i en inrutad och enahanda tillvaro med få sociala kontakter.

Pojkar i denna ålder och situation har ett stort uppdämt rörelsebehov, de vill inte ha för ”barnsliga” grejor. Det ska vara högt och gå fort, de vill lämna rullstolen eller rollatorn, klättra och kravla. De vill nog mer än de egentligen kan men det är viktigt med utmaningarna! Jag hade med några pappmodeller, bl.a. en båt. Deras glädje och engagemang var rörande och det överraskade hur snabbt de förstod funktionen! Båten ville alla ha.

Det fanns en skiss på en anvisad avlång plats intill det höga huset, isolerat från andra barn. Markägaren föreslog en gungställning med en enda gunga och en rullstolsväg dit. Platsen är inte särskilt lämplig, saknar träd och är platt, antingen helt skuggad eller solig (barnen är ljuskänsliga). Men det finns fina ekbackar nära. Kanske kunde man lägga till något där – t.ex. en rutschbana i slutning och rullstolsslinga, även till glädje för andra barn?

Jag skickade barnens önskelista till markägaren:

- En rullstolsbana som gärna slingrar sig i det kuperade skogs-brynet bakom skolhuset.

- En sandlåda som man kan komma in i med stolen, lek-grävskopa.
- En giraffgunga, dvs. en sned stång som bär en pendel med traktordäck.
- Ett lågt nät att klänga o klättra i, rutschbana i sluttning.
- En båt som man kan rulla in i med stolen och klättra upp på däck, stå och styra.
- Kanske en liten karusell m bänkar där man sitter i periferin och håller i sig.

Både personal och barn tyckte man skulle förlägga en del av leken till skogen bakom huset – då kan nivåkillnader utnyttjas för anordningarna. De ansvarigas svar på barnens önskelista var inte positivt. Barnens förväntningar förbyttes i besvikelse.